

»Den medeltida renässansen».

En litteratur-historiografisk studie.

I.

I såväl vetenskaplig framställning som i dagligt tal använder man en rad uttryck ur den kultur- och litteraturhistoriska terminologin, som om de var engång för alla givna enheter, fast fixerade till innehållet och omfånget. Man begagnar dem såsom matematikern och naturforskaren nyttjar sina konstanter. Sådana termer är framför allt beteckningar på perioder inom litteratur- och kulturhistorien, t. ex. renässans, barock, fransk-klassicism, förromantik. Detta bruk är i grunden oegentligt. Dessa termer är i själva verket stadda i ständig förändring, en förändring, vars takt än är mera långsam, än snabbare. De har sin egen historia. Förändringarna av dessa termers innebörd framkallas närmast av att forskningen för fram nytt historiskt material eller anlägger nya synpunkter och tillämpar nya metoder på det redan givna materialet. Revisionen av dessa termers innehåll beror emellertid vidare inte sällan på en annan, mindre beaktad faktor. Förändringarna står i tydligt samband med växlingarna inom livsåskådning och världsuppfattning. De kultur- och litteraturhistoriska periodbegreppen influeras av skeendet inom det kulturella livet. Att periodbegreppet »medeltiden», för att nu ta ett exempel, omkring sekelskiftet 1800 blev föremål för en genomgripande omvärdering förorsakades inte bara av nytt material och nya metoder utan måste också, för att uttrycka sig något enkelt, sättas i relation till övergången från »upplysning» till »romantik». Att en viss kulturhistorisk period under en viss tid särskilt starkt är föremål för forskarnas och stundom även för allmänhetens intresse beror inte sällan på den aktuella kulturella situationen; att denna i sin tur är bestämd av ekonomiska och sociala omständigheter behöver inte uttryckligen påpekas.

Själva den revision av uppfattningen av den ena eller den andra kulturhistoriska perioden, vars orsaker här ovan korteligen antytts, är vanligtvis en intern vetenskaplig angelägenhet.

Den sker i skymundan för den stora allmänheten, som omfattar den vedertagna åsikt, som just håller på att revideras. Efter en tid börjar den nya uppfattning, som revisionen medfört, att bli känd utanför fackmännens krets bland de s. k. bildade. Den tränger så småningom ner till undervisningen i skolorna och in i läroböckerna. När den nya uppfattningen på detta sätt blivit populariserad, har inte sällan specialforskarna redan återigen upptagit den till förnyad revision. Dessa företeelser i ett kulturhistoriskt begrepps historia kan alldeles särskilt tydligt studeras ifråga om renässansen.

Man kan väl lugnt påstå, att den gängse uppfattningen av renässansen fortfarande är den, som utformades av den schweiziske kulturhistorikern Jacob Burckhardt i hans berömda verk *Die Cultur der Renaissance in Italien*, första gången publicerat 1860, i fortsättningen upprepade gånger på nytt utgivet, från och med tredje upplagan bearbetat av Ludwig Geiger. Burckhardt var den förste, som gav den redan tidigare av flera historiker använda termen renässans en mera bestämd innebörd. Han fixerade perioden till tiden och rummet. Med renässans betecknade han vissa företeelser och förlopp inom kulturlivet i Italien under 1300-, 1400- och 1500-talen. Som utmärkande drag för denna period framhöll han bl. a. stark individualism, häftig skönhetstörst, ett nyväckt natursinne och en av religionen obunden livsglädje. Det nya hos denna kultur fick kött och blod i den s. k. renässansmänniskan, som Burckhardt i en berömd passus i sitt verk ställde i skarp motsättning till »medeltidsmänniskan». Den förra var fri, självständig och självmedveten, den senare bunden av kyrkliga och världsliga auktoriteter.

Detta Burckhardts renässansbegrepp är i inte ringa grad tidspräglad. Det erbjöd anknytningspunkter till viktiga strömningar i 1800-talets kulturliv, till liberalismen genom betonandet av individualismen, till naturalismen genom framhävandet av naturens och det naturenligas betydelse.

Under det att Burckhardts här skematiskt antydda renässansuppfattning ganska snabbt blev antagen av forskare och lekmän och snart fick stor betydelse för konsten och litteraturen i skilda länder under decennierna före och efter sekelskiftet 1900, togs hans teser, direkt eller indirekt, upp till granskning av några specialforskare, som närmast arbetade med konsthistoriskt material. Hade Burckhardt tolkat och tecknat den italienska renässansen som en avgränsad helhet av närmast statisk karaktär, inriktade sig dessa forskare på att uppvisa periodens ursprung och uppkomst. Det gjorde Émile Gebhart i *Les origines*

de la renaissance en Italie (1879) och Henry Thode i Franz von Assisi und die Anfänge der Kunst der Renaissance in Italien (1885). Det är ingen tillfällighet att det i titeln på dessa arbeten ingår ett ord, som betyder »ursprung». Med sina undersökningar rubbade de båda forskarna främst en huvudpunkt i Burckhardts framställning. De utsuddade den skarpa demarkationslinjen mellan »medeltid» och renässans». De flyttade vidare »renässansens» början längre tillbaka i tiden än Burckhardt. I denna sin inställning till den schweiziske kulturhistorikerns renässansuppfattning har de med tiden fått åtskilliga efterföljare.

Förhållandet mellan »medeltid» och »renässans», som Burckhardt sett utifrån den av humanisterna utbildade, av upplysningsfilosoferna och 1800-talsliberalismen återupptagna inställningen, har i själva verket blivit ett centralt problem för den efterburckhardtska renässansforskningen. Istället för att som Burckhardt skärpa motsättningen mellan de två kulturskedena, har man alltmer och mer framhävt kontinuiteten mellan dem. Den nyare uppfattningen kan i korthet formuleras så: Den rika kulturella blomstringen i Italien från omkring 1300 och framåt var förberedd under »medeltiden». Den hade föregåtts av tidigare »renässanser». Den specifika »medeltida renässansen» nådde sin fullaste och rikaste blomning under tolfte århundradet. Det land, som under denna tid gjorde den förnämsta insatsen, var dock inte Italien utan Frankrike.

Sedan någon tid tillbaka har denna »medeltida renässans» på skilda håll ägnats stor uppmärksamhet även utanför specialforskningen. Då det veterligen inte finns någon översiktlig framställning av denna forsknings förhistoria och utveckling, dess huvudsynpunkter och huvudresultat, har det synt mig vara av ett visst värde att i en uppsats sammanställa en del iakttagelser ifråga om denna »medeltida renässans» som forskningsobjekt. Materialet för denna framställning, som inte gör anspråk på fullständighet, är huvudsakligen hämtat från det litteraturhistoriska fältet.

II.

Att 1100-talet i Frankrike innebar en rik och viktig uppgångstid i kulturellt avseende hade man på vissa håll tidigt klart för sig. Ett anmärkningsvärt uttryck har denna uppfattning fått redan under Voltaires epok i den för sin tid märkliga redogörelse för »Etat des Letres en France» under tolfte århundradet, som Antoine Rivet de la Grange gav i nionde tomen av jätteverket Histoire littéraire de la France, första gången tryckt 1749. Den

lärde benediktinermunken börjar sin framställning så: »Efter det vetenskapliga livets förnyelse under Karl den store upplevde litteraturen i Frankrike inget lyckligare och mera lysande sekel, inget mera rikt på betydande män än det tolfte. Antalet skriftställare ökades kraftigt, och det framkom en mängd arbeten över de mest skilda ämnen, ofta av stort intresse»¹. Den utförliga och sakrika teckning av 1100-talets kulturella institutioner och författare, som gavs i volymerna 9—12 i det av dom Rivet grundade arbetet, kom länge att vara huvudkällan för dem som studerade den ifrågavarande epokens franska kulturliv.

Under den romantiska eran i Frankrike var det inte bara historikerna med Augustin Thierry i spetsen, som med förkärlek tog upp ämnen ur medeltiden, utan även diktarna, kritikerna och litteraturforskarna började mer och mer intressera sig för den förut av de ledande konstdomarna förbisedda litteraturen under äldre tid. Det var naturligt, att man därvidlag skulle dröja särskilt vid tolfte århundradet med dess rika episka och lyriska diktning. 1100-talet började uppfattas som en bländande blomstringstid för litteratur på såväl latin som folkspråk. Denna litteratur hade, fann man, gjort sitt segertåg över hela den då civiliserade världen. Den hade blivit efterbildad i andra länder. Inte minst Italiens stora diktare från Dante fram under vad man började kalla renässansen stod i beroende av den franska litteraturen. Denna uppfattning kommer under förra hälften av 1800-talet kanske tydligast till uttryck hos Claude Fauriel, sedan 1830 professor i allmän litteraturhistoria vid Sorbonne. I sina entusiastiska och värdefulla föreläsningar över den provensalska litteraturen, som för honom inte bara omfattade den syd- och nordfranska lyriken utan även det medeltida franska episet, ägnar han ett kapitel åt »den provensalska poesien inflytande på de olika länderna i Europa», främst Italien². Detta franska inflytande i Italien har Fauriel ytterligare belyst i ett arbete över Dante och den italienska litteraturens ursprung. Detta verks sjätte avsnitt bär titeln: *Troubadours provençaux en Italie*, det sjunde: *Influence de la poésie provençale en Italie*³. Under det att man tidigare under inflytande av den gamla renässansuppfattningen betraktade Italien som det givande och Frankrike som det mottagande landet, började man under förra hälften av

¹ *Histoire littéraire de la France*, nouv. éd., t. IX, Paris 1868, s. 1.

² C. Fauriel, *Histoire de la poésie provençale*, I, Paris 1846, s. 28 ff.

³ C. Fauriel, *Dante et les origines de la langue et de la littérature italiennes* I, Paris 1854, s. 246 ff. och 279 ff.

1800-talet se relationen på motsatt sätt. Det var Frankrike, som gett Italien vad detta utnyttjade under sin litterära storhetstid under 13- och 1400-talen. Denna förbindelse mellan fransk och italiensk litteratur under medeltiden blev ingående fastställd av Victor Le Clerc, vid mitten av 1800-talet den ledande kraften bland medarbetarna i det nyssnämnda storföretaget *Histoire littéraire de la France*. Hans undersökning av den italienska diktens skuld till den franska förekommer i tredje avsnittet av hans stora *Discours sur l'état des lettres en France au XIVe siècle*, vilket har rubriken *De la littérature française en Europe au XIVe siècle*. Hälften av detta kapitel är ägnat den franska litteraturens inflytande i Italien, främst på dess tre första stora diktare, Dante, Petrarca och Boccaccio¹.

Det var inte bara diktningen, fann man, som gjorde 1100-talet till ett så märkligt skede i fransk kulturhistoria. Under denna tid fick vetenskaperna betydande representanter. Det gällde inte minst drottningen bland dem, filosofin, främst företrädd av Abailard, som under förra hälften av 1800-talet började betraktas och beundras som en företrädare för den fria tanken, för en opposition mot kyrkan som ett hinder för obunden forskning. Denna uppfattning möter tydlig i Guizots arbete *Histoire générale de la civilisation en Europe*, utgivet 1828, där han framhåller som ett karaktistikum för 1100-talet bl. a. »une renaissance de l'esprit examen»². Bilden av Abailard som den store »fritänkaren», som vände sig mot medeltidens auktoritetstro, blev mera utförligt tecknad först av Xavier Rousselot i hans grundläggande studier över den medeltida filosofin, som utkom i tre delar 1841. Rousselot underströk här att Abailards hela liv »var en enda lång strid för, ett energiskt hävdande av tankens oberoende»³.

Det är nu intressant att se, att Michelet, den förste, som på allvar använde termen renässans som periodbegrepp i fransk historieskrivning och därmed betecknade det sextonde seklet, inte varit främmande för den föreställningen, att 1100-talet genom sin dikt och tanke inledde ett nytt skede i utvecklingen, att seklet i själva verket inneslöt medeltidens slut och renässansens början. Denna tankegång skymtar i den för renässansuppfatt-

---

¹ *Histoire littéraire de la France*, t. XXIV, Paris 1862, s. 544 ff.

² Guizot, *Histoire générale de la civilisation en Europe*, Bruxelles u. å., s. 163.

³ Rousselot, *Études sur la philosophie dans le moyen âge II*, Paris 1841, s. 95.

ningen så viktiga introduktionen till den första delen av *Histoire de France au seizième siècle*, som Michelet gav underrubriken »Renaissance» (1855). I inledningens andra paragraf, där han försöker tidsbestämma »l'ère de la Renaissance», påpekar han, att medeltiden strängt taget slutat flera gånger. Han utbrister:

»Hur många gånger har den inte slutat! Den slutade redan under 1100-talet, då den profana poesin gentemot den religiösa kunde uppvisa ett trettital epopéer och då Abailard med sina skolor i Paris vågade det första försöket att tillämpa kritik och sunt förnuft»¹.

1100-talet är för Michelet det stora århundradet under medeltiden. Det blir så främst tack vare Abailard och Joakim av Floris. Dessa två är enligt honom utgångspunkten för renässansen. Den senares förkunnelse inger honom ännu större beundran än Abailards filosofi. Efter att ha redogjort för Joakims åsikter, utbrister han: »Règne du libre esprit, âge de science et d'enfance à la fois». Och han konstaterar strax efteråt: »Ce grand enseignement était l'alpha de la Renaissance». Och han varierar strax temat: »Le premier mot de la Renaissance était dit, et le plus fort»². De efter 1100-talet närmast följande seklen innebar enligt Michelet ett ständigt förfall³. Det är utifrån denna uppfattning, som Michelet, när han gör en resumé av sin berömda introduktion, börjar den med dessa två frågor: »Pourquoi la Renaissance arrive-t-elle trois cents ans trop tard? Pourquoi le Moyen Age vit-il trois siècles après sa mort?»⁴.

Vilken vikt den franske historikern fäste vid denna sin åsikt, att renässansen egentligen skulle ha börjat under 1100-talet, framgår slutligen därav, att han, när han avfattade anmärkningarna till renässansvolymen i sitt stora verk, åter förde fram den. Det skedde, när han kommenterade inledningens andra paragraf, där han ju försökt att fastställa »l'ère de la Renaissance»⁵.

¹ Oeuvres de J. Michelet, *Histoire de France au seizième siècle*, Paris 1887, s. 10.

² Michelet, a. a. s. 61.

³ Michelet, a. a. s. 55: »La Renaissance s'était présentée au XIIe siècle comme la sibylle à cet ancien roi de Rome, les mains toutes pleines d'avenir, chargées des livres du destin. Il hésite: de cinq volumes, elle en brûle deux, et pour trois demande le même prix que pour cinq. Il hésite: deux volumes disparaissent encore dans les flammes. Il lui arrache ce qui reste, et il l'achète à tout prix».

⁴ Michelet, a. a. s. 117.

⁵ Michelet, a. a. s. 417 ff.: »Cette ère eût été certainement le XIIe siècle,

De vid mitten av 1800-talet i Frankrike förnyade studierna av den franska medeltidens politiska, sociala, konstnärliga och intellektuella liv, till inte minsta delen utförda av medarbetarna i det stora litteraturhistoriska verket *Histoire littéraire de la France*, avsatte som frukt en ganska klart utbildad uppfattning om en renässans före renässansen i Italien, en medeltida renässans, vars hemland var Frankrike. Åt denna uppfattning gav Ernest Renan, själv en tid medlem av redaktionen för det nämnda arbetet, en karakteristisk formulering i en undersökning över *Evangelium æternum*, utförd 1852 för Victor Le Clerc, publicerad i *Revue des deux Mondes* 1866. Enligt Renan var man så gott som allmänt ense om hur medeltidens kulturhistoria skulle uppdelas i perioder. Den gamla föreställningen om medeltiden som en enda lång natt, som sträcker sig från den antika kulturens undergång fram till den moderna civilisationens inträde omkring 1500, var oriktig. I själva verket varade mörkret endast fram till elfte seklet. Då vidtog ett uppsving (*»une renaissance»*) inom filosofi, diktning, politik och bildande konster. Denna renässans, som började i Frankrike och som nådde sin höjdpunkt under första hälften av 1200-talet, följdes emellertid av ett fullständigt förfall, enligt Renan förorsakat av tidens

si les choses eussent suivi leur cours naturel. L'inspiration ecclésiastique, ayant produit son symbole, son rituel et sa légende, avait décidément tari. Et l'inspiration laïque, sortie déjà de son âge primitif de chants populaires, arrivée aux grands poèmes, avait opposé aux types légendaires de sainteté monastique les types directement contraires d'héroïsme et d'action. Un saint comme Godefroy de Bouillon, faisant la guerre au pape et plantant sur les murs de Rome le drapeau de l'Empire, c'était déjà la Réforme, le changement complet de l'idéal humain. On écrivait peu; mais comment douter que la culture ne fût très avancée quand on voit que l'enseignement d'Abailard eut tant de milliers d'auditeurs? Je douterais qu'on trouvât aujourd'hui tant d'esprits avides d'études métaphysiques.

C'est, comme on sait, à Sainte-Geneviève, au pied de la tour (très mal nommée) de Clovis, qu'ouvrit cette grande école. Cette tour, qui s'élève derrière le Panthéon, a été fondée entre 1000 et 1031 (Lebeuf, II, 374, *d'après le nécrologe de Sainte-Geneviève*). Sa base antique, qui subsiste, a donc entendu le grand Abailard. Le point de départ de la philosophie moderne est ainsi à deux pas des caveaux du Panthéon, où reposent Voltaire et Rousseau. De la montagne sont descendues toutes les écoles modernes. Je vois au pied de cette tour une terrible assemblée, non seulement la savante Héloïse, l'enseignement des langues et la Renaissance, mais Arnaldo de Brescia, c'est-à-dire la Révolution. Énorme grandeur! Combien cette tour a droit de mépriser le Capitole!»

fanatism, skolastikens trångsinthet, inkquisitionens grymhet, Paris-universitetets pedanteri och furstarnas oduglighet. Emellertid glödde en ny eld i Italien. Den sanna och egentliga renässansen förbereddes. Italien utförde nu för mänskligheten, vad Grekland gjort förut. Det återfann det sannas och det skönas idéer. Det blev en läromästare i alla konster och alla vetenskaper¹.

III.

Franska forskare hade sålunda, om också stundom rätt trevande, försökt att inom den traditionellt uppfattade medeltiden urskilja en »renässans», vars bestämningar förebådar Burckhardts stort genomförda karakteristik av den italienska renässansen. Dessa försök uppmärksammades och utnyttjades av den engelske estetikern Walter Pater, när han omkring 1870 utarbetade de essayer, som ingår i hans skrift *Studies in the history of the Renaissance* (1873). Redan i förordet till detta arbete, som, efter vad jag kan se, är påverkat av Burckhardt, även om denne och hans verk inte uttryckligen nämnes, påpekar Pater, att han gett ordet »renässans» en vidare innebörd än som åsyftades av dem som först använde det för att endast beteckna återuppväckandet av antiken under 1400-talet. Detta intresse för klassisk konst och vetenskap var, hävdar han, endast ett utslag av »a general excitement and enlightening of the human mind». Renässansen var en »complex, many-sided movement». Den fick inte heller begränsas till tiden omkring 1500. Den kan i själva verket spåras långt ner i medeltiden och har redan då sina egenskaper fullt utbildade, intresset för fysisk skönhet, dyrkan av människokroppen, nedbrytandet av de gränser, som medeltidens religiösa uppfattning satte för hjärtat och inbillningen². Denna »earlier Renaissance within the middle age itself» började enligt Pater i Frankrike. Han försöker ge en föreställning om den i första essayen i sin bok, »Two early french stories».

Det är tydligen den här ovan omtalade franska litteraturforskningen, företrädd av en Fauriel och en Le Clerc, som Pater haft i minnet, när han i början av sin essay skriver: »Franska författare, som med förkärlek låter verk av Italiens snillen få franskt ursprung, som berättar, hur den helige Franciskus inte bara tog sitt namn från en fransk källa utan också alla de före-

¹ Ernest Renan, *Nouvelles études d'histoire religieuse*, Paris u. å., s. 299 f. För uppgifterna om tillkomsten av Renans studie över *Evangelium æternum*, jfr a. a. s. 217.

² Walter Pater, *The renaissance*, London 1922, s. XIII f.

tida litteraturen i en lång rad föreläsningsserier, specialstudier och ett översiktsarbete, men även om han kan visa sig full av beundran för 1100-talets dikt, »l'époque classique de la littérature française au moyen âge»¹, betraktar han den dock alltid som väsensskild från den med den italienska renässansen framväxande moderna dikten. Han har inget sinne för det studium av antik dikt och vetenskap, som bedrevs i Frankrike under 1100-talet. Han tillmäter inte den klassiska litteraturen någon större betydelse för den inhemska diktningen. Han urskiljer ingen kontinuitet mellan medeltid och renässans i Frankrike utan betonar tvärtom, att brytningen mellan dessa två epoker varit skarpare där än t. ex. i Tyskland och särskilt Italien. »Medeltiden lyckades inte», säger han i inledningsföreläsningen på hösten 1870, som har till ämne *La Chanson de Roland et la nationalité française*, »göra tillräckligt livskraftig den civilisation, som den skapat genom att blanda germanskt väsen (»le germanisme») med kristendomen. Allt vad den sökt, velat och drömt utplånades ur folkens minne, när renässansen framställde för dem det bländande ideal, som den antika världen utgjorde. Denna revolution blev ingenstädes så genomgripande som i vårt land: medeltiden hade där funnit sin mest karakteristiska form, den blev också här föremål för den våldsamaste reaktionen»². Att Gaston Paris inte ansåg, att 1100-talet trots dess litterära betydelse skilde sig på ett avgörande sätt från de övriga medeltida århundradena, synes framgå därav att han inte disponerat sitt bekanta översiktsarbete *La littérature française au moyen âge* (1888) efter sekler utan efter genrer. Italien var för Gaston Paris renässansens vagg. Där fanns en obruten tradition från den klassiska tiden: »la Renaissance n'y fut pas une révolution subite, mais un mouvement continu»³. Han står i sin renässansuppfattning i grunden på samma linje som Burckhardt.

Det är inte omöjligt, att Burckhardts teckning av den italienska renässansen, som omkring 1870 började bli känd och beaktad i Frankrike, för en tid ryckt undan grunden för den vid mitten av 1800-talet framförda uppfattningen om en renässans i Frankrike under medeltiden. Det har då sitt intresse att se, hur inte desto mindre uppfattningen om den medeltida renässansen går igen hos en forskare, som tagit tydliga intryck av den schweiziske kulturhistorikern, även om han inte på varje punkt ansluter sig till ho-

¹ Gaston Paris, *La poésie du moyen âge*, 2e série, 3e éd., Paris 1906, s. 1.

² Gaston Paris, *La poésie du moyen âge*, 1e série, 6e éd., Paris 1906, s. 111 f.

³ Gaston Paris, a. a. I, s. 112.

nom utan tvärtom vänder sig mot honom. Den åsyftade är den inledningsvis här nämnde Émile Gebhart.

Gebharts 1879 utgivna arbete hade till uppgift att visa, att den italienska renässansen i själva verket börjar före Petrarca, att dess rötter tränger långt tillbaka i tiden. Han öppnar sin framställning med ett kapitel, som har den för den inte initierade läsaren något egendomliga rubriken: »Pourquoi la Renaissance ne s'est point produite en France». Han utgår här i själva verket från den förut fastställda uppfattningen om en renässans under medeltiden i Frankrike. Han erinrar om hur Frankrike under 11- och 1200-talen upplevde en storhetsperiod, då dess litteratur, konst och vetenskap beundrades och efterbildades runt om i världen. »L'esprit humain», konstaterar han, »s'était réveillé chez nous et grâce à nous: la Renaissance semblait commencer.»¹

Gebhart redogör nu i sin framställning för de olika uttrycken i franskt kulturliv för denna omvälvning, »la plus grande que l'histoire ait vue depuis le christianisme», samt försöker förklara, varför denna rörelse snart hejdades och blev utan djupare verkan. Tack vare en sådan utredning, vars enskildheter det inte här är behövt att gå in på, skulle man enligt Gebhart kunna förstå, »varför Italien kunde återuppta och fullborda det avbrutna civilisationsverket och på nytt tända den heliga låga, som slocknat i våra händer»².

När Gustave Lanson något mer än ett decennium senare utarbetade sin handbok i fransk litteraturhistoria (1894), synes han ha stått helt främmande för denna tanke, att hans eget land skulle ha varit renässansens »första vagga», för att nu använda ett uttryck av Gebhart³. I sin framställning av medeltiden följer Lanson, som han själv påpekar, nära Gaston Paris. Italien är för honom renässansens ursprungsland. I sin uppfattning av den italienska renässansen är han bestämd av Burckhardts arbete, till vilket han för övrigt hänvisar. Den franska renässansen har sin förutsättning i den italienska. »La Renaissance française», förklarar han, »est un prolongement et un effet de la Renaissance italienne: la chronologie seule suffirait à l'indiquer»⁴.

¹ Émile Gebhart, *Les origines de la renaissance en Italie*, Paris 1879, s. 1 f.

² É. Gebhart, a. a. s. 2.

³ É. Gebhart, a. a. s. 50.

⁴ G. Lanson, *Histoire de la littérature française*, Paris 1916, s. 223.

V.

När man först började kalla tiden omkring 1500 för »renässansen», hade man tänkt på den »pånyttfödelse» av de klassiska studierna, som man ansåg som särskilt karakteristisk för denna tids kulturella liv, återupplivandet av kunskapen om och intresset för den antika odlingen. Även om Burckhardt i sin skildring av den italienska renässansen ej låter denna springa ensamt fram ur svärmerit för den klassiska forntiden utan återför den stora omsvängningen i italienskt kulturliv på den italienska folkkaraktären (»Volksgeist»), så har han ju i alla fall ägnat stor uppmärksamhet åt denna »Wiedererweckung des Altertums», behandlad i tredje avsnittet i första delen av hans verk. Burckhardt kan nu här inte helt undgå att erkänna, att den antika odlingen redan tidigt utövat ett visst inflytande på medeltiden. Dess betydelse för Italien under denna tid hade emellertid varit en helt annan än för de »nordeuropeiska» folken. Utanför Italien hade det varit fråga om ett lärt, reflekterat utnyttjande av vissa antika element, i Italien däremot om ett lärt men på samma gång folkligt partitagande för forntiden överhuvud, denna forntid som innebar en erinran om den egna förgångna storheten¹.

Enligt Burckhardt hade detta antika inflytande på den italienska kulturen redan gjort sig gällande under 1100-talet, såväl inom bildande konst som ordkonst. Som ett utslag av den antika andan inom dikten under 1100-talet betraktade Burckhardt de på latin avfattade sånger, som går under namnet *carmina burana*. I denna diktning, vars förnämsta företrädare han menade vara en italienare, ansåg han sig kunna tydligt urskilja »eine Renaissance der antiken Weltanschauung», kännetecknad av »en ohämmad glädje över denna världens och dess njutningar»². Det var emellertid, är han angelägen att framhålla, först under 1300-talet, som »italienarnas stora, allmänna partitagande för antiken» började. Även ifråga om antikens roll gör Burckhardt sin vanliga skarpa skillnad mellan medeltid och renässans.

I denna punkt skulle så småningom en för föreställningen om en renässans under 1100-talet i Frankrike viktig opposition allt starkare resas.

Man hade redan under mitten av 1800-talet börjat beakta, att den antika kulturen, främst då den latinska litteraturen, spelat en stor roll för 1100-talets lärde och författare. En och annan

¹ Jacob Burckhardt, Gesamtausgabe, fünfter Band, Berlin und Leipzig 1930, s. 125.

² Jacob Burckhardt, a. a. V, s. 126.

forskare vände sig mot åsikten, att den klassiska litteraturen skulle ha varit bortglömd under medeltiden och först blivit bekant genom »renässansen». Le Clerc ger 1862 ett karakteristiskt uttryck för denna inställning, när han i en utredning av frågan om vilka författare man kände under medeltiden, hävdar, att man vad den latinska litteraturen beträffar hade den tillgänglig i så gott som samma utsträckning som under 1800-talet. Det alltför lättvindigt använda uttrycket »renaissance des lettres» kunde inte tillämpas på den romerska litteraturen: den har inte återuppstått, för den har aldrig varit död¹.

Det bör här påpekas, att detta intresse för studiet av den klassiska dikten under medeltiden i Frankrike och för efterbildning på latin av densamma, inte delades av Gaston Paris. Denne förbisåg, som redan antytts, rent av konsekvent den medeltida franska latindiktningen, som för honom inte framstod som »nationell», som äkta fransk. Det var den franska, på folkspråket skrivna litteraturen, som han ägnade sina forskarmödor och sin forskarentusiasm. Den på latin avfattade litteraturen betraktade han med misstro, den var »akademisk». Den på vulgärspråket skrivna däremot var »originell». Han saknade sinne för det samband mellan den »lärda» och den »folkliga» litteraturen, som påvisats av senare forskning².

Det är intressant att se, hur den under medeltiden avfattade latinska litteraturen på ett helt annat sätt blir observerad av ickefranska forskare under slutet av 1800-talet. I sin 1877 utgivna engelska litteraturhistoria ägnar Bernhard ten Brink ett par sidor åt »die mittelalterliche Renaissance, die Widerbelebung der klassischen Studien» i England, som nådde sin höjdpunkt under samma period, som den franska och den provensalska dikten slog ut i full blom³. En utförlig teckning av denna »medeltida renässans» finner man också i Henrik Schücks 1882 utgivna doktorsavhandling Hufvudriktningarna inom femtonhundratalets engelska renässanceliteratur. Den unge svenske forskaren anser sig böra inleda sin framställning, som närmast behandlar humanismen i England, med en »skildring af medeltidens kännedom om antiken och dess efter klassiska mönster skapade latinska litteratur». Denna skildring blir, som Schück själv påpekar, »något

¹ Histoire littéraire de la France, t. XXIV, Paris 1862, s. 326.

² Principiella uttalanden om den latinska medeltidsdikten har Gaston Paris gjort bl. a. i sin tillträdesföreläsning vid Collège de France 1866, tryckt i La poésie du moyen âge, 1e série, och i inledningen till La littérature au moyen âge, § 7.

³ B. ten Brink, Geschichte der englischen Litteratur I, Berlin 1877, s. 228 f.

vidlyftig», men han försvarar sitt tillvägagångssätt därmed att »andra förut behandlat samma ämne allt för knapphändigt». Han tar som utgångspunkt det gängse påståendet, att »förbindelsen med den klassiska forntiden afbröts genom folkvandringen och att medeltiden med afseende å antik bildning endast företer en enda tafra af mörker och okunnighet», ett påstående, som han betecknar som »ganska öfverdrifvet». Med flera exempel försöker han visa, att »sammanhanget mellan antiken och renässansen strängt taget aldrig afbrutits». I denna framställning blir det franska 1100-talet en kulturell storhetstid. Det utövade ett avgörande inflytande på det av normanderna nyss erövrade England. Schück skriver: »Hvad landet [England] än för övrigt kan ha lidit genom denna eröfning, säkert är att den klassiska odlingen inom landet höjdes till en förut ej anad grad, och den följande perioden (från eröfningen till andra eller tredje decenniet av 1200-talet) utgör såväl inom Englands som andra lands litteratur det mäst lysande och af klassisk anda mäst genomsyrade tidehvarfvet under medeltiden. Frankrike kan uppvisa män som en Abelard, en Pierre de Blois, som dock lika mycket tillhörde England, en abbé Suger — stor både som lärd, statsman och arkitekt —, skalder som en Gaultier de Châtillon, en Matthieu de Vendôme; Tyskland en Günther, Danmark en Saxo Grammaticus och England snillen sådana som Anselmus af Canterbury, Johannes af Salisbury — medeltidens mäst klassiske prosaist —, Josephus Iscanus, Wireker, Neckam, Giraldus Cambrensis, Wilhelm af Malmesbury m. fl.»¹. Det var inte bara genom sin förtrogenhet med den klassiska forntidens litteratur, som denna tid liknade renässansen, utan också genom den frigjorda anda, som kan avläsas ur dess egen diktning på latin, dels i »den s. k. goliardlitteraturen»², som bekant ett annat namn för *carmina burana*, dels i »de på antikt versmått författade latinska dikterna»³. »Den friska och obundna lifsuppfattning», som den förra røjde, erinrade Schück, liksom tidigare Burckhardt, om renässansen. »Dessa käcka satirer öfver munkar och nunnor skonade dessa lika litet som en Boccaccios invektiver, och läto ej sällan sitt gissel snärta till kyrkans högst stående ledare» (s. 22). Goliarddikterna prisas för sin levande framställning. Walter Map, denna diktningens främste företrädare, tillerkännes en kvickhet av »fullkomligt modärn karaktär» (s. 23). Ganska ingående uppehåller sig Schück vid den på antika versmått skrivna latinska litteraturen och de under denna tid tillkomna poetikerna (s. 24—36). Även om Schück kan sluta sin här re-

¹ H. Schück, a. a. s. 20.

² H. Schück, a. a. s. 22.

³ H. Schück, a. a. s. 24 ff.

fererade översikt med att konstatera, att en »jämförelse mellan medeltiden och humanismen» ej »utfaller alldeles så ofördelaktigt för den förra, som man ofta antagit», har han därmed långtifrån velat förneka, att den senare utgjorde »ett viktigt steg framåt» (s. 43). När han vid slutet av sin inledning närmare motiverar detta påstående, sker det helt i Burckhardts anda. Det visar sig också att hans renässansuppfattning, såsom han utvecklar den (s. 47 f.), helt är bestämd av den schweiziske kulturhistorikern, även om han inte direkt hänvisar till denne och hans verk¹.

En liknande inställning till denna medeltida renässans och dess förhållande till humanismen, som Schück gjort sig till tolk för, återfinner man, naturligtvis utan att det är fråga om något beroende, i Eduard Nordens grundlärdade verk *Die antike Kunstprosa*, publicerat 1898. I andra boken, som behandlar *Die Antike im Mittelalter und im Humanismus*, uppmärksammar den tyske filologen med tydlig beundran 1100-talets latinska författare, främst Johannes av Salisbury, Peter av Blois och Hildebert. Liksom Schück är han angelägen om att framhäva kontinuiteten. Detta kommer särskilt tydligt fram i hans behandling av Petrarca (s. 732 ff.). Men å andra sidan skyndar Norden liksom den svenske forskaren att understryka, att humanismen innebar något avgörande nytt och viktigt (s. 739 ff.).

Även om man alltså under slutet av 1800-talet på skilda håll kan finna gensagor mot en allt för skarp gränsdragning mellan medeltid och renässans i Burckhardts stil, så skulle dock dennes grundsyn länge göra sig gällande i fransk litteraturhistorisk forskning och framställning. Den franska renässansen hade, som Lanson formulerat det, sin förutsättning i den italienska. Att man emellertid ett stycke in på 1900-talet började få blicken upp för att denna tes ej helt kunde upprätthållas, framgår på ett intressant sätt av en föreläsningsserie över *La civilisation intellectuelle en France à l'époque de la Renaissance*, som Abel Lefranc, från sekelskiftet den franska 1500-talsforskningens ledande man, höll vid Collège de France 1909—10, publicerad i *Revue des cours et conférences* 1910—11.

I sin grundsyn på renässansen är Lefranc, som det framgår av hans definition av denna kulturepok, helt bestämd av Burckhardt, även om han, när han närmare skall ange renässansens innebörd, inte hänvisar till denne, vars verk han däremot längre

¹ Redan i sin året förut tryckta skrift *Studier i den Elisabethska litteraturen* hade Schück helt anammat den burckhardtska renässansuppfattningen och disponerat sin egen undersökning av den engelska litteraturen med hjälp av kategorier hämtade från Burckhardt.

fram i sin föreläsningsserie ger en karakteristik av. Renässansen innebar enligt den franske forskaren en förändring av seder, idéer och känslor, som ägde rum under starkt inflytande från antiken och som tog sig uttryck i att kristendomens inflytande på kulturlivet försvagades. En fri och förståndsbetonad odling, påminnande om antikens, växer fram. Det kristna elementet upphör att inta en avgörande plats i kulturlivet. Den fria forskningen («le libre examen») vinner vad teologien förlorar. Mänskligheten upptäcker, att den har ett eget värde¹. Lefranc skiljer sig nu emellertid från Burckhardt därigenom, att han anser, att denna förändring länge varit förberedd under vad som kallas medeltiden. Han betonar starkt kontinuiteten mellan renässansen och den föregående tiden. Vad som man vanligen kallar renässansen har, åtminstone vad Frankrike beträffar, försäkrat han, inte kommit helt plötsligt, explosionsartat. Han medger, att medeltidens ideal försvinner i det ögonblick renässansen får överhanden, men hävdar å andra sidan, att renässansens ideal har varit känt redan under medeltiden, och han fortsätter: »Il y a un grand intérêt à ne pas briser le lien qui unifie les origines de la civilisation moderne»². Han ägnar också betecknande nog de första föreläsningarna i sin serie åt vad han kallar ett försök att »uppsåra den moderna människan i medeltiden»³.

Den franska renässansen har enligt Lefranc starka inhemska rötter. »Aussi la France a en elle-même tous les germes de la Renaissance; les expéditions d'Italie ne seront pour eux qu'une occasion de s'épanouir»⁴. Han konstaterar, att den klassiska antikens litterära verk av medeltidens lärde och diktare varit kända i större utsträckning än man vanligen räknat med, även om de inte helt förstått att rätt fatta deras innehåll och att rätt uppskatta deras skönhetsvärdet⁵. Han erinrar om att verk som Tristan et Yseult och Roman de la Rose är fullständigt främmande för kristen livssyn. De visar »la survivance du paganisme»⁶. Den andliga friheten under medeltiden hade varit större än man vanligen räknade med. Han hänvisar till Roger Bacon och Hugues de Saint-Victor⁷ och påminner om att Hauréau, författaren till det stora verket om medeltidens filosofi, kommit till

¹ Revue des cours et conférences XVIII: 2, s. 494.

² A. a. XVIII: 2, s. 731.

³ A. a. XIX: 1, s. 145.

⁴ A. a. XIX: 1, s. 60.

⁵ A. a. XVIII: 2, s. 729.

⁶ A. a. XVIII: 2, s. 730.

⁷ A. a. XVIII: 2, s. 732.

det resultatet, att denna är »une insurrection permanente contre la religion orthodoxe»¹. Stödd på nyare lärdomshistoriska specialarbeten hävdar han, att man alltför mycket överdrivit medeltidens okunnighet ifråga om naturvetenskaperna.

I den sekellånga utveckling, som leder mänskligheten från antiken fram till modern tid, anser sig Lefranc kunna urskilja fyra högperioder eller »renässanser». Den första ägde rum under Karl den store, den andra under tiden 11—1300, den tredje under 1300-talet, den fjärde är vad man vanligen kallar renässansen. Var och en av dessa renässanser utgör en ny etapp mot mänsklighetens frigörelse från kyrkan och kristendomen. Härvidlag spelar den ökade kännedomen om antiken en viktig roll. »Redan under 1000-talet», utbrister han, »hade den antika litteraturen åter blivit känd av den kristna världen, som den inte mer skulle lämna. Alla stora problem är ställda, och renässansen har i grunden börjat»². Lefranc uppehåller sig särskilt utförligt vid den andra av de »renässanser», han räknar med, den som närmast motsvarar vad som här kallas den medeltida renässansen. Han ser dess två främste företrädare i filosofen Abailard och poeten Jean de Meung, upphovsmannen till senare delen av Roman de la Rose.

Lefrancs framställning, som anknyter till nyutkommen speciallitteratur, är inte systematisk utan ger *suggestions* och *indications* på det till synes improviserade sätt, som kännetecknar det slag av akademiskt föredrag, som fransmännen kallar *cours*, men man har, efter vad jag kan se, i dessa hans föreläsningar över den franska renässansens ursprung det första större försöket under 1900-talet att ge en bild av den »medeltida renässansen».

VI.

Som vi ser, har de forskare, som räknat med en »medeltida renässans», vanligen varit sådana, som haft sin uppmärksamhet inriktad på den förtrogenhet med klassisk kultur, som kännetecknade en rad på latin skrivande författare under 1100-talet. Men å andra sidan har vi sett den tongivande forskaren inom den franska medeltidsfilologin under slutet av 1800-talet, Gaston Paris, intaga en kylig och avvisande hållning till den medeltida latinska litteraturen. Han sköt denna »lärd» litteratur i skymundan för den på folkspråket skrivna, som inte hade något med den förra att skaffa utan var »spontan», »fransk». Det säger sig självt, att en sådan inställning måste motverka intresset för den klassiska bildning, som utgjorde kärnan i föreställningen om en medeltida re-

¹ Revue des cours et conférences XVIII: 2, s. 733 ff.

² A. a. XVIII: 2, s. 817.

nässans. Gaston Paris uppfattning, att den på folkspråket skrivna litteraturen i stort sett varit oberoende av den latinska, skulle emellertid så småningom i grund vändas över ända av företrädare för den forskargeneration, som han själv fostrat. Den som med störst myndighet och framgång fört fram denna opposition har varit den av mästaren från början väl mest omhuldade lärjungen, Joseph Bédier.

Redan i sitt första storverk, boken om *les fabliaux* (1893), vars författare Bédier i främsta rummet söker bland *clerici vagantes*, vänder han sig bestämt mot den inom den dåtida forskningen vanliga meningen, att det rådde en motsats mellan lärd och folklig dikt. Han framför det påståendet, att vagantpoesin kan förklara mer än ett drag i den fornfranska litteraturen¹. I sitt andra storverk skulle Bédier sätta den för hans mästare speciellt »folkliga» genren, la chanson de geste, i intimt samband med den av kyrkan uppburna klassiska bildningen. De franska hjältedikterna hade inte skapats av »folket» utan av »klerkerna». Det mest pregnanta uttrycket för sin uppfattning i denna fråga har Bédier gett i den karakteristik av chansons de geste, som han lämnat i det av Gabriel Hanotaux utgivna samlingsverket *Histoire de la nation française*, tolfte delen, tryckt 1921.

Bédier utgår här från frågan om hur chansons de geste uppkommit och erinrar om att dessa diktverk inte utgjort någon isolerad företeelse. Samtidigt med den första chansen kan man i Frankrike notera den första spetsbågen och det första målade fönstret, den första turneringen och det första frihetsbrevet för en kommun. Samtidigt med dessa skapades också den första trubadurdiktningen, genom sitt sensuella raffinemang så motsatt hjältesången. När det gällt att besvara frågan om den episka diktningens ursprung, hade fransk forskning, i sista hand bestämd av de tyska romantikerna bröderna Grimms teorier om en det folkliga geniets kraft, en »Volksgeist», återfört denna rika diktning på sänger bland »folket», vilka man i sin tur förmenade ha germanskt ursprung. Bédier avvisar bestämt de av folkloristiken influerade forskarnas försök att lösa problemet om den franska medeltidsepikens ursprung. Folkloristernas metoder blir, när de tillämpas på detta spörsmål, vilseledande och verkningslösa. De döljer det verkliga problemet. Det finns, hävdar Bédier, inget speciellt problem om chansons de gestes ursprung, skilt från frågan om de övriga genrernas ursprung. Det finns endast ett problem, det som springer fram ur dessa olika genrers samtidighet. Det märkliga historiska faktum, som forskningen står ställd inför,

¹ J. Bédier, *Les fabliaux*, 3e éd., Paris 1911, s. 398.

är detta, att det i Frankrike ungefär samtidigt framträder en rad stora diktare, inte bland »folket» utan inom den intellektuella eliten, diktare, som skapar en litteratur, helt präglad av franskt lynne, skriven på ett nytt språk, franskan, snart förebild för andra folk. Denna litteratur har, inskärper Bédier, inte sina rötter i germansk kultur utan i romersk. »Nos origines littéraires sont latines», fastslår han, och har därvid i tanken såväl den klassiska romardikten som den under medeltiden på latin skrivna litteraturen¹.

Den som mest ingående studerat den franska medeltidsdiktens latinska förebilder och den under medeltiden tillkomna latinska litteraturen torde väl vara Edmond Faral. I sitt stora arbete *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du moyen âge* (1913) hävdade han, att 1100-talets höviska roman inte var frukten av en spontan inspiration utan att den i stället står i samband med en litterär tradition av hög ålder. Dessa verk har inte sprungit fram ur okunniga berättares jungfruliga inbillning utan de har utarbetats av lärde, som utnyttjat, stundom utan förståelse, sin breda och blandade beläsenhet, inte minst i latinsk litteratur. Det är inte riktigt att förklara den franska renässansen under 1500-talet med upptäckten av antiken. Medeltiden kände till denna mycket bättre än man vanligen räknar med; åtminstone vad den latinska poesien beträffar var man inte sämre underrättad 1150 än 1550. Det nya hos Plejaden var inte en utvidgad kunskap om den romerska litteraturen utan en förut okänd uppfattning om denna litteratur. Faral understryker vidare, att det inte är möjligt att få en rätt föreställning om den klassiska traditionen under äldre tid och dess betydelse för den stora diktning, som vidtager i Frankrike omkr. 1100, om man inte grundligt undersöker den av prästerna uppburna kulturen och den av dem på latin skrivna litteraturen. Det är i denna klassiska bildning, som det mesta av det tolfte århundradets franska litteratur har sina starkaste rötter. Det är en huvuduppgift för den som forskar i medeltida fransk litteratur att fastställa förbindelserna mellan de på folkspråket avfattade diktverken och deras latinska mönster². Det förvånar inte, att en forskare med

¹ *Histoire de la nation française*, utg. av G. Hanotaux, t. XII, Paris 1921, s. 208 ff.

² Edmond Faral, *Recherches sur les sources latines des contes et romans courtois du moyen âge*, Paris 1913, s. IX f.: »La plupart des ouvrages écrits en français au XIIe siècle sont comme l'affleurement à la surface d'une très riche vie souterraine, de veines et de filons multiples, dont les œuvres en latin du même temps forment la masse enfouie. On ne saurait

medeltida filosofin, har skrivit ett översiktsarbete över denna (1925), där han också räknar med renässanser före renässansen. I tredje kapitlet, som handlar om 1100-talets tänkande, ägnar han ett särskilt avsnitt åt vad han kallar »l'esprit du XIIe siècle», som han finner besläktat med renässansen¹. 1100-talet som det stora århundradet i medeltidens kulturhistoria, Frankrike som det ledande landet under denna period, det är satsar, som med stor energi och entusiasm utvecklas av Maurice de Wulf, väl den förnämste av dessa katolska filosofihistoriker, i en föreläsningsserie, hållen vid ett amerikanskt universitet 1921, publicerade 1922 under titeln *Philosophy and civilization in the Middle Ages*. Redan i inledningen framhåller han det tolfte århundradets stora betydelse. Det är »the springtime period», en förnyelsens och nydanandets tid på alla områden, ekonomiskt, politiskt och socialt såväl som religiöst, konstnärligt och vetenskapligt. Det var Frankrike, som var ledare och förebild. Som filosof intresserar sig Wulf mera för 1200-talet, ur hans speciella synpunkt medeltidens höjdpunkt, men han betonar att från en mera allmän synpunkt det tolfte seklet torde vara av mera avgörande betydelse². »1100-talet», säger han, »är en skapande och konstruktiv tid, under vilken tanke och liv utvecklas med en utomordentlig snabbhet i olika riktningar»³. Han ägnar två stora kapitel åt detta sekel.

VIII.

Denna uppfattning om 1100-talet som en märklig, epokbildande tid av uppsving på olika områden av mänsklig odling, som en »renässans» före renässansen, som den specifika »medeltida renässansen», som vi har mött i skilda utformningar på skilda håll under 1800-talet och som allt bestämdare kommit till uttryck under 1900-talet, blev på ett magistralt sätt utvecklad i Harvard-professorn Charles Homer Haskins 1927 utgivna arbete *The renaissance of the twelfth century*. Författaren hade länge och grundligt förberett sig för att utföra denna syntes. Genom en lång rad specialundersökningar, till största delen publicerade i fackpressen och festskrifter, hade Haskins dokumenterat sig som en av de ledande medeltidskännarna. En del av sina mindre avhandlingen franska renässansens ursprung. Jfr *Revue des cours et conférences* XVIII: 2, s. 726 ff.

¹ É. Gilson, *La philosophie du moyen âge*, Paris 1930, s. 88 ff.

² M. de Wulf, *Philosophy and civilization in the Middle Ages*, Princeton 1922, s. 15.

³ M. de Wulf, a. a., s. 16.

lingar har han samlat i böckerna *Studies in the history of mediaeval science* (1924) och *Studies in mediaeval culture* (1929).

Det är naturligt, att Haskins måste känna sig uppfordrad att ta ställning till frågan om förhållandet mellan medeltidens och renässansens odling. I förordet till sitt stora arbete vänder han sig bestämt mot en skarp gränsdragning av det slag, som Burckhardt mest konsekvent utfört, och betonar istället starkt kontinuiteten. Han erinrar om att den nyare forskningen retuscherat den traditionella bilden av såväl medeltiden som den italienska renässansen. Den senare har icke varit en så enastående och avgörande period i den västerländska odlingens historia, som man menat. Den har liksom organiskt vuxit fram ur medeltidens kulturliv. Den har föregåtts av liknande, om också inte lika vittomfattande rörelser¹.

Det är den mest betydande av dessa intellektuella uppgångstider under medeltiden, som Haskins behandlar i sin bok, »the Renaissance of the Twelfth Century which is often called the Mediaeval Renaissance». Ämnet är emellertid enligt Haskins alltför rikt för en bok och en forskare, och eftersom seklets konst och folkspråklitteratur är mera kända, har han begränsat sig till »the Latin side of this renaissance, the revival of learning in the broadest sense — the Latin classics and their influence, the new jurisprudence and the more varied historiography, the new knowledge of the Greeks and the Arabs and its effects upon Western science and philosophy, and the new institutions of learning, all seen against the background of the century's centres and materials of culture»². I själva verket blir även för Haskins den medeltida renässansen i främsta rummet ett återupplivande av den klassiska odlingen. Han är emellertid angelägen att erinra om, och när han gör det, har han uppenbarligen lärt av Bédier och Faral, att den latinska och den folkspråkliga litteraturen inte skarpt kan hållas isär, som man tidigare gjort, utan att tvärtom dessa litteraturer står i ömsesidigt beroende av varandra³.

Det behöver väl inte påpekas, att Haskins, när han använder uttrycket »the twelfth century», inte låter den åsyftade tiden skarpt begränsas av åren 1100 och 1200, utan det får täcka inte bara det egentliga tolfte århundradet utan också de år som omedelbart går före och efter. Han låter epoken börja med katedral-

¹ Ch. H. Haskins, *The renaissance of the twelfth century*, 2. ed., Cambridge 1928, s. VII f. Jfr s. 5 f. och 9.

² Haskins, a. a., s. VIII f.

³ Haskins, a. a., s. 8. Jfr också s. 189 f.

skolornas uppblomstring och sluta med de äldsta universitetens grundläggning. Han erinrar dessutom om att den medeltida renässansens olika yttringar inte är samtidiga. »The revival of the Latin classics» börjar redan under 1000-talet, »the philosophical revival» når sin höjdpunkt först under 1200-talet. Han framhåller vidare, att den medeltida renässansen till skillnad från den italienska inte kan tillskrivas ett visst särskilt land. Frankrike har betytt mest för den, men även Italien, England och i viss mån också Spanien och Tyskland har gjort insatser¹. Slutligen betonar han, att renässansen under 1100-talet förbättrats av de föregående århundradenas kulturella arbete. Den innebär snarare »an intensification of intellectual life» än »a new creation». Lika lite som framåt i tiden vill han bakåt vara med om någon sträng gränsdragning. Kontinuiteten mellan 800-talet, den karolinska renässansens århundrade, och 1100-talet bröts aldrig helt².

IX.

Ett par år efter det att Haskins märkliga arbete om den medeltida renässansen utkom, publicerades på svenska ett inlägg i diskussionen om förhållandet emellan medeltid och renässans, som väckte uppmärksamhet, för att inte säga uppseende, Johan Nordströms skrift »Medeltid och renässans. En utvecklingshistorisk översikt», som ingår i sjätte bandet av Norstedts världshistoria (1929). Detta arbete av den svenske lärdomshistorikern, vilket fått hedern att bli översatt till franska som prov på modern svensk humanistisk forskning³, kan karakteriseras som en enda stor uppgörelse med Jacob Burckhardt, utförd med en våldsamt, som saknar motsvarighet i renässansforskningens annaler.

Den svenske forskarens bistra kritik gäller emellertid inte den store kulturhistorikerns renässansbegrepp i och för sig. Tvärtom har Nordström, av allt att döma oberörd av de gesagor, som Burckhardts karakteristik av renässansen framkallat, med en uppenbar personlig sympati upptagit Burckhardts liberal-naturalistiska renässansbegrepp. Inte minst synes han vara tilltalad av Burckhardts betonande av det antireligiösa draget i renässansen, dess »paganism». Vad Nordström vänder sig så

¹ Haskins, a. a., s. 10 f.

² Haskins, a. a., s. 16.

³ Johan Nordström, *Moyen-Âge et Renaissance. Essai historique*. Publications du Fonds Descartes. Paris 1933.

bestämt emot är den skarpa gränsdragning mellan medeltid och renässans, som kommer till uttryck i Burckhardts tes, att renässansen uppkommer under 1300-talet och att Italien är dess ursprungs- och egentliga hemland. Liksom många före honom hävdar Nordström med kraft kontinuiteten i kulturutvecklingen.

Nordström erinrar om att Burckhardts skarpa kontrastering av medeltid och renässans varit föremål för opposition och revision. I sitt arbetes första kapitel, »Till medeltids- och renässansbegreppens historia», redogör han inte bara utförligt för Burckhardts renässansuppfattning utan refererar även och tar ställning till Henry Thodes och Konrad Burdachs försök att återföra renässansen på religiösa rörelser under medeltiden. Han tar emellertid bestämt avstånd från dessa forskare, vilkas insatser betecknas som »spekulativa konstruktioner, vilka mer eller mindre tydligt utgå från den traditionella, av den italienska humanismen bestämda åsikten om en plötslig nydaning av det europeiska kulturlivet, åvägabragt på Italiens klassiska mark». Det genomgående felet hos dessa forskare är, hävdar Nordström, att de ej tagit nödig hänsyn till den föregående transalpinska kulturen. Till deras ursäkt erinrar han emellertid om att medeltidsforskningen först under de senaste decennierna fått större fart. En rad märkliga specialundersökningar av medeltida konst, litteratur och lärdom har bidragit till att underminera den traditionella uppfattningen. Man har klart börjat kunna urskilja »de mäktiga konturerna av ett europeiskt kultursammanhang, inom vilket den italienska renässansen blott ter sig som en sidoordnad, nationellt och kronologiskt avgränsad utvecklingsform av ett större helt». En ny periodisering av den europeiska kulturens historia har alltmer visat sig nödvändig. I den nyare medeltidsforskningens ljus ter sig termerna »medeltid» och »renässans» som meningslösa och missvisande. Den senare termen kan för Italiens del ha ett visst berättigande, men ej för det övriga Europas. »Då Italien», förklarar Nordström, »på 1400- och 1500-talen framträder som den kulturella hegemoniens bärare i vår världsdel, representerar det en civilisation, som där i vissa avseende fått en nationellt egenartad utformning men som i sina väsentliga drag förberetts eller utbildats norr om Alperna under en sekellång utveckling, vari Frankrike spelat huvudrollen, om man också icke får förbise ett ärorikt men dock mindre framträdande och begränsat deltagande däri från Italiens sida även under detta tidigare skede». Europas kultur av idag bygger i sista hand på »de mäktiga fundament av ärvt och förvärvat vetande, av tankekraft och forskarhåg, av fantasi och skönhetsdrift, som det andra årtusendets första århundraden lämnade

efter sig åt följande tider». »Om någon epok av vår odlings hävder». utbrister Burckhardts granskare, »bör äras som en pånyttfödelsens och återuppbyggandets tid, förtjänar ingen bättre det namnet»¹.

Det är framför allt 1100-talets kulturella aktivitet och insatser, som kommer Nordström att döma så. »Den tidrymd, som sträcker sig från 1000-talets senare del till 1200-talets början», skriver han, »lyser med varlig glans i det västerländska kulturlivets historia. En mäktig våg av ung kraft går förnyande genom tiden, skapande en rikedom av uttryck för tanke och känsla, som i sin mångfald rymmer motsättningar, ur vilkas kamp det nya Europa skall framgå»². Den som skrivit detta är tydligen en företrädare för den föreställning om en »medeltida renässans», vars ursprung och utformning under ett sekels forskning har försöksvis blivit följda. Man skulle kunna sammanfatta Nordströms framställning i den tesen, att det nya i europeisk kultur, som den italienska renässansen enligt Burckhardt medförde, kan återfinnas långt tidigare i den nordalpiska odlingen, främst i Frankrike under tolfte århundradet. Nordström ägnar också två kapitel åt »franskt 1100-tal».

Det förvånar onekligen, att en forskare med den höga uppskattning av 1100-talets kultur, som Nordström visar sig vara fylld av, inte fått tillfälle att i den exposé över medeltids- och renässansbegreppens historia som han ger, erinra om Haskins ovannämnda arbete *The renaissance of the twelfth century*. Nordström antyder, att det föreligger revolutionerande »specialundersökningar på den medeltida konstens, lärdomens och litteraturens områden»³, men att det gjorts ett märkligt försök att sammanfatta resultaten av dessa forskningarna blir inte nämnt. En karakteristik av Haskins försök att ge en helhetsbild av den medeltida renässansen skulle säkert för läsaren ha varit mera instruktiv och intressant än redogörelserna för Thodes och Burdachs renässansstudier, i all synnerhet som dessa inte spelat någon roll för Nordströms eget ställningstagande i diskussionen om förhållandet mellan medeltid och renässans. Denna tystlåtenhet verkar förvånande, och detta desto mera som det vid närmare granskning visar sig, att Nordström i sin skildring av vad han i innehållsförteckningen kallar »1100-talets renässans och dess yttringar» i själva verket så gott som uteslutande bygger på den amerikanske forskarens uppfattning och framställning.

¹ Världshistoria, utg. av S. Tunberg och S. E. Bring, VI, s. 373 f.

² A. a. VI, s. 377.

³ A. a. VI, s. 373.

De två kapitlen om det franska 1100-talet hos Nordström är i grunden endast ett starkt koncentrerat referat av Haskins stora verk om det tolfte århundradets renässans.

Man kan bekvämt ge en mera allmän föreställning om den svenske historikerns beroende av sin amerikanska föregångare och förebild genom att anställa en jämförelse mellan innehållsförteckningarna i deras arbeten. Nordström sammanfattar sin framställning av 1100-talets franska humanism så: »Kännedomen om de romerska klassikerna. 1100-talets latinska stil. 1100-talet den latinska medeltidslitteraturens stora epok»¹. Dessa partier i Nordströms framställning motsvarar kapitlen IV—VI hos Haskins, som har rubrikerna: »The revival of the Latin classics», »The Latin language», »Latin poetry». Huvudpunkterna i sin redogörelse för naturvetenskapernas uppblomstring under tolfte århundradet anger Nordström sålunda: »*Nya landvinningar. Grekisk och arabisk vetenskap*. Den tidigare medeltidens obekantskap med grekisk vetenskap. Hur den grekiska vetenskapen bevarats i Bysans och genom araberna. Hur Europa under 1100-talet lär känna grekers och arabers litteratur»². Bakom dessa satser urskiljer man utan större svårighet rubrikerna på kapitlen IX och X hos Haskins: »The translators from Greek and Arabic», »The revival of science». I själva verket har Nordström vid sin teckning av »1100-talets renässans» i stort sett följt Haskins *The renaissance of the twelfth century* kapitel för kapitel, stundom sida för sida. Han har emellertid här och var gjort en del omplaceringar av materialet. Det sjunde kapitlet hos Haskins, »The revival of jurisprudence», som handlar om det förnyade studiet av romersk rätt, ingår i starkt koncentrerad form i en mera allmän översikt över 1100-talets renässans (s. 379 f.). Då detta studium var en insats av italienarna, kan Nordström, som låter 1100-talets renässans i främsta rummet bli en fransk skapelse, inte uppehålla sig närmare därvid. Uppsvinget inom filosofin, som Haskins behandlat efter nyvinningarna inom humanistisk och naturvetenskaplig forskning i kapitel XI, har Nordström berört i samband med vad han kallar 1100-talets humanism. För detta filosofiavsnitt har Nordström även rådfrågat andra auktoriteter än den amerikanske forskaren. Det tredje kapitlet i dennes arbete, »Books and libraries», och det sjunde, »Historical writings», har lämnats outnyttjade av Nordström.

Nordströms beroende av Haskins vid sin teckning av 1100-

¹ A. a. VI, s. 343.

A. a. VI, s. 343.

talets renässans, som här blivit allmänt fastställt, kan beläggas mera i detalj. Efter att liksom Haskins ha talat om korstågen och deras betydelse, redogör Nordström för de viktigaste bildningsinstitutionerna i Frankrike under tolfte århundradet, katedral- och klosterscholorna samt hoven (s. 381—84). Detta parti bygger på Haskins andra kapitel, »Intellectual centres». Vissa enskildheter är hämtade från andra kapitel. Liksom Haskins framhåller Nordström Chartresskolans stora betydelse för 1100-talets humanism.

Nordström.

Till framåt senare delen av 1100-talet är Chartres den viktigaste härden i Frankrike och i Europa för denna nya humanism. Katedralskolan i denna stad hade redan vid årtusendets början under ledning av den berömde Fulbertus framträtt som en alltmer dominerande faktor i tidens intellektuella liv ... (s. 381—83).

En lång rad lysande lärare befäste alltifrån Fulbertus dagar Chartresskolans internationella rykte. Mest levande träder oss vid 1100-talets början den berömde Bernhard († omkr. 1130) till mötes tack vare den karakteristik av hans personlighet och lärosätt, som givits av Johannes av Salisbury, själv den mest fulländade representanten för 1100-talets franska humanism¹... Med den finaste känsla för språkets riktighet och stilens skönhet kommenterar Bernard utan pedanteri, med en inspirerande sympati och vidsyn, de bästa av de gamla auktorerna ... (s. 383).

Nordström övergår så till att redogöra för tidens kändedom om de romerska klassikerna och bygger härvid på fjärde kapitlet i Haskins bok, »The revival of the Latin classics».

¹ Johannes av Salisbury karakteristik av Bernhards undervisningsmetod finnes återgiven hos Haskins, a. a. s. 135 f.

Haskins.

The school of Chartres, whose tradition went back to Bishop Fulbert and his predecessors, was the most eminent of the cathedral schools of the early twelfth century, and its eminence was primarily as a school of letters. (s. 101).

Its most famous teachers were the Breton brothers, Bernard and Thierry, and the Norman William of Conches. Bernard was the principal source of inspiration, for literature at least, a grammarian first and foremost but in large and liberal sense, full of Virgil and Lucan, commenting on the ancients from every side and glorifying in verse the quiet life of study and meditation. (s. 101).

Nordström.

De latinska auktorer, vilka man vid denna tid hade att tillgå, voro desamma, som vi nu äga, om också vissa av dem, såsom Catullus, Tacitus och Lucretius, voro mindre uppmärksammade. (s. 384).

Haskins.

The body of Latin classics potentially available to the twelfth century was much the same as that available today, for nothing of importance has since been lost, so far as we know, and little has been transmitted to us by other means than the manuscripts then in the libraries of Western Europe. Potential access does not, however, mean actual use, for many codices lay unknown and neglected, and some texts, like the *Germania* of Tacitus and the poems of Catullus, hung by the thread of a single manuscript then overlooked or disregarded. Moreover many of the larger Roman works, such as Livy's *History*, had been pushed aside by the more convenient compends of the later empire, and others, like Lucretius, which make a strong appeal to the modern age, were then little known. (s. 104 f.).

En närmare jämförelse mellan Nordströms framställning och dess källa visar, hur viktiga reservationer i den senare så gott som helt försvinner hos Nordström. Det är nog ingen tillfällighet, att denne ej tagit hänsyn till följande betydelsefulla erinran, varmed Haskins avslutar den allmänna översikten över den av medeltiden kända romerska litteraturen: »The literary perspective of the twelfth century was not that of the Roman Empire or of our own time, and the difference was one of taste as well as one of accessibility»¹. Även ifråga om de enskilda författarna följer Nordström Haskins nära.

Nordström.

Av poeterna dyrkades givetvis Virgilius som den förnämste. I Eneidens sköna sånger fann tidens romantiska kult av Roms forna

Haskins.

Of the individual Latin authors known to the Middle Ages, the chief was of course Virgil... With the revival of the imperial tradi-

¹ Haskins, a. a. s. 105.

härlighet en ständig näring, och liksom ännu renässansens humanister fann man i dem en beslöjad visdom, som det med den från antiken ärvda allegoriska tolkningsmetodens bistånd gällde att bringa i dagen. (s. 384).

En om möjligt än större popularitet åtnjöt Ovidius — man har rent av kallat 1100-talet för »Ovidius tidsålder».

Alla hans verk lästes, dock mest *Metamorfoserna*, *Ars amandi* och *Remedia amoris*. Så underligt det än kan låta, försökte man på sina håll finna en djupare, allegorisk mening i dessa arbeten men i de flesta fall var väl detta närmast för att rättfärdiga ett studium, vars bevekelsegrunder troligen icke hade mycket att göra med sökandet efter gudomliga och moraliska sanningar. (s. 384).

Vad Nordström har att säga om de andra latinska poeterna och om prosaisterna (s. 384 f.) har liksom hans här närmare belysta partier om Vergilius och Ovidius allt sin motsvarighet hos Haskins.

Några parallellställen anföres här:

Nordström.

Lucanus och Statius voro högeligen på modet och mycket imiterade, liksom den senantike Claudianus. (s. 384).

Bland prosaisterna kommer Cicero i främsta rummet — då lika väl som under den italienska re-

tion he becomes the poet of Roman imperialism, who best celebrates the glories and greatness of eternal Rome . . . Virgil, like the Bible, was allegorized and given hidden meaning in an allegorical age. (s. 105 f.).

Next to Virgil in the Middle Ages came Ovid; indeed, one suspects that with the more carnally minded Ovid often came first. First he seems to have been in the twelfth century, that 'age of Ovid' which followed the Carolingian 'age of Virgil'.

All of his writings were read, but especially the *Metamorphoses*, the *Art of Love*, and the *Remedies of Love*. (s. 108). There was the usual attempt to allegorize and point a moral — . . . — but this must ordinarily have been the rationalizing effort to find justification for what men were reading for other reasons. (s. 107 f.).

Haskins.

Lucan and Statius, on the other hand, was mediaeval favorites . . . Of the later poets Claudian was the most popular . . . (s. 110).

Of prose writers, Cicero naturally came first, revered, if for nothing else, as the 'king of eloquence' . . .

nässansen vördad som »värtalighetens furste». Mest studerade man hans retoriska och filosofiska skrifter samt vissa av hans orationer, mindre hans berömda brev. (s. 384).

Senecas skrifter — *Naturales quaestiones*, breven, de etiska traktaterna — finner man ofta citerade. (s. 385).

En rad andra rangens författare såsom Frontinus, Aulus Gellius, Macrobius m. fl. voro mycket anlitade. (s. 385).

Efter att ha redogjort för 1100-talets kännedom om den latinska litteraturen övergår Nordström till att bestämma det latinska språkets ställning under perioden ifråga. Han har här utnyttjat femte kapitlet i Haskins bok, »The latin language». För att visa hur nära han här följer sin källa kan det vara nog att parallellisera hans första sats med Haskins.

Nordström.

Latinet är tidens universella språk, nyttjat icke blott som lärdomens och kyrkans internationella uttrycksmedel men i stor utsträckning även i predikan, i det administrativa, juridiska, ekonomiska livet och som ett gärna använt samtalspråk bildade emellan. (s. 385).

The rhetorical and philosophical treatises meet us most frequently, then certain of the *Orations*, and least of all the *Letters*. (s. 111).

The 'moral Seneca' is often cited in this period for his *Natural Questions* as well his *Letters* and ethical works ... (s. 112).

Such writers as Frontinus, Aulus Gellius, and Macrobius appear with considerable frequency. (s. 113).

Haskins.

In the twelfth century the common language of Western Europe was Latin ... To say that Latin was the international language is, however, to give a very inadequate impression; it was not only the language of international intercourse, but for many purposes the language of the several peoples at home. As the speech of the universal church it was the vehicle of communication between the clergy of distant regions, but it was also the language of ecclesiastical and religious life... It was the language of learning and education everywhere ... It was the language of law or at least of all treatises on law ... the language,

too, of administrative and business records . . . The merchant and the lawyer, the bailiff's clerk and the physician, needed their Latin as well as the scholar and the priest. (s. 127 f.).

Samma anslutning till Haskins kännetecknar också Nordströms behandling av den medeltida latinska litteraturen, vars stora epok är tiden från 1000-talets senare del till 1200-talets början. Det kan dock påpekas, att Nordström till vad han hämtat från Haskins gjort en del tillägg, av vilka det mest betydande gäller vagantlyriken. Det förvånar inte att dessa dikter, vars renässansdrag redan Burckhardt framhävde och som spelat en stor roll för föreställningen om en medeltida renässans, för Nordström framstår som »oskattbara tidsdokument». Denna poesi visar, framhåller han, »med vilken kraft en med antiken befriad världslighet förmår göra sig gällande gentemot kyrklig disciplin och kristen livssyn i den helige Bernhards sekel»¹. Haskins, som också tillmäter dessa sånger den största betydelse, har ägnat dem en längre utredning (s. 177 ff.). Från denna har Nordström endast hämtat en del synpunkter. Den analys, som han själv ger av vagantlyriken (s. 390 f.), bygger på ett specialarbete, Holm Süssmilchs dissertation *Die lateinische Vagantenpoesie des 12. und 13. Jahrhunderts als Kulturerscheinung*, Leipzig 1917. Nordström har utnyttjat denna källa, som förresten inte heller finns omnämnd, på samma sätt som Haskins bok. För att ge en föreställning om beroendet kan det vara nog att sammanställa en passus hos Nordström med en hos Süssmilch. Det heter i dennes karakteristik av kärleken i vagantlyriken: »Aber dieser Naturtrieb ist nichts Sündhaftes, sondern *de natura coelestium*». (a. a. s. 26). Nordström konstaterar i sin framställning: »Kärleken är ingen synd men en naturdrift av himmelskt ursprung»².

I sin framställning av förnyelsen inom naturvetenskaperna under perioden ifråga (s. 396—402) följer Nordström Haskins ännu trognare än i det redan berörda avsnittet om 1100-talets franska humanism. Det finns knappast en sats här, som inte mer eller mindre direkt har sin motsvarighet i Haskins ovan nämnda två kapitel om översättningar från grekiska och arabiska och om naturvetenskapernas återuppblomstring. (För s. 396 hos Nordström jfr ss. 278—80 hos Haskins, för s. 397

¹ A. a. VI, s. 390.

² A. a. VI, s. 390.

ss. 281—84, för s. 398 ss. 285—91, för s. 399 ss. 293 och 296, för s. 400 ss. 297, 300—01, 298, 308, 302, 310—11, för s. 401 ss. 312—329, s. 402 ss. 324, 308—09, 331 ff.)

Några parallellställen anföres här:

Nordström.

Men denna grekiska vetenskap fanns dock bevarad. I Konstantinopel höllos traditionerna från antiken vid liv. Visserligen var den vetenskapliga kulturen i det östromerska riket ej längre produktiv men man studerade och kopierade alltjämt de gamla författarna och på detta sätt hade de grekiska originaltexterna bevarats från undergång. (s. 396).

I Nordafrika förvärvar Leonardo Pisano i slutet av 1100-talet djupa insikter i arabernas matematik och genom sina verk åstadkommer han en förnyelse i Europa av denna vetenskap ... (s. 397).

Men dessa kontaktpunkter hade likväl en jämförelsevis underordnad betydelse i jämförelse med Spanien — det var i huvudsak över detta land, som den grekisk-arabiska vetenskapen fann väg till det västerländska Europa. (s. 398).

1145 översatte en engelsman araben al-Khwarizmis Algebra, varigenom det kristna Europa för första gången fick göra bekantskap med denna gren av matematiken. (s. 400).

Ungefär samtidigt lär man känna arabernas från hinduerna lånade aritmetik, som under medel-

Haskins.

Meanwhile throughout the Eastern Empire, and especially at Constantinople, the Greek tradition lived on ... Additions to knowledge and letters were relatively small, but the ancients were reverently studied and copied. . . . Copied and recopied, the ancients classics were preserved. (s. 280).

... while Leonard of Pisa, son of a Pisan customs official in North Africa, acquired there a familiarity with Arabic mathematics which made him the leading European mathematician of the thirteenth century. (s. 283).

Nevertheless the most important channel by which the new learning reached Western Europe ran through the Spanish peninsula. (s. 284).

In 1145 Robert of Chester translated the *Algebra* of the same author (ᾗ: al-Khwarizmi) into Latin, thus introducing the name as well as the processes of this science into Christian Europe. (s. 311 f).

Al-Khwarizmi's name, softened into 'algorismus' ..., became attached to the new Indian arith-

tiden gick under al-Khwarizmis namn och kallades algorismus. (s. 401).

De arabiska siffrorna kommo nu i bruk. Omkring 1200 uppträder Leonardo Pisano med sina epokgörande verk och sätter genom dem sin prägel på den europeiska matematiken under 400 år. (s. 401).

metic, of which the first Latin version meets us about the same time. (s. 312).

Arabic numerals came in the course of the century ... In 1202 appeared the earliest book of Leonard of Pisa, ... followed by the epoch-making treatises in which this mathematical genius ... showed his »sovereign possession of the mathematical knowledge of his own and every preceding generation». Algebra had now reached a point from which it was not to make notable advances until the sixteenth century. (s. 312).

Det kan inte råda någon tvekan om att inte Haskins med sitt arbete *The renaissance of the twelfth century* utövat ett avgörande inflytande på Nordströms ställningstagande i diskussionen om förhållandet emellan medeltid och renässans. Detta kommer klarast fram i den svenske forskarens inställning till 1100-talet. Det är tydligen under intryck av Haskins, som Nordström ägnat två kapitel åt ett särskilt århundrade under medeltiden, det tolfte. Nordströms uppfattning om 1100-talets innebörd och insatser är helt bestämd av Haskins verk. Han har också i sin egen teckning av denna epok så nära följt sin amerikanska förebild, att den vetenskapligt sett inte kan sägas ge något nytt. Detta omdöme torde kunna utsträckas att gälla hela Nordströms arbete. Det vilar inte på en självständig vetenskaplig grundval. Ur lärdomshistorisk synpunkt erbjuder Nordströms skrift det största intresset som det mest extrema utslaget av en inom forskningen gammal tendens att under »medeltiden» återfinna vad som traditionellt ansetts vara kännetecknande för »renässansen».

X.

Det är kanske inte ur vägen att avsluta denna litteraturhistoriografiska studie med en erinran, att det inte är omöjligt, att den föreställning om en »medeltida renässans», som framgått ur revisionen av de traditionella medeltids- och renässansbegreppen, i skarpaste kontrast utformade av Jacob Burckhardt, själv

kommer att bli föremål för opposition och revision. En del tecken synes tyda därpå. Det kan så erinras om att Abailard, som från Guizot fram till Haskins och Nordström hänfört hyllats som en företrädare för den fria tanken, den fritt prövande kritiken, av nyare forskning blivit berövad denna gloria. Étienne Gilson, en auktoritet ifråga om medeltida filosofi, förklarar: »La légende de l'Abélard libre-penseur est à renvoyer au magasin d'anti-quité»¹. Det kan vidare erinras om att vagantlyriken, som spelat en så stor roll för dem som räknat med en renässans före renässansen, inte minst för Nordström, på sistone fått sin renässanskaraktär starkt ifrågasatt. I förordet till en undersökning av denna poesi, utförd av en rysk kvinnlig forskare, bekänner Ferdinand Lot, en av de ledande franska medeltidshistorikerna, att han har svårt att uppfatta en vagabonderande klerk från 1100-talet som en förelöpare till renässansen, därför att han besjunger vinet och kvinnan och gör satirer över sin biskops laster, då denne vägrar honom mat för dagen². Det kan slutligen erinras om att Jean de Meung, upphovsmannen till senare delen av Roman de la Rose, vilken av en rad litteraturhistoriker, såsom Gaston Paris, Gustave Lanson, Abel Lefranc och efter dem Johan Nordström³, prisats som en förebådare av renässansen och upplysningen, av den nyare forskningen ses på ett annat sätt. Alfred Jeanroy säger: »Det faller oss alltså inte in att av Jean de Meung göra '1200-talets Voltaire', 'föregångaren till 1700-talets hedniska och materialistiska lärde såsom Holbach och La Mettrie', ej ens en anfader till Rabelais. Det finns mellan dessa och honom den skillnaden, att Jean de Meungs kritik inte är omstörtande. Även om han i enskildheter ser månet missbruk, som behöver rättas till, angriper han aldrig något väsentligt i det sociala och religiösa systemet»⁴. Och Edmond Faral instämmer: »Man har kallat Jean de Meung 1200-talets Voltaire. Det är för mycket sagt. Att à propos honom tala om fritänkeri (»libre pensée») och

¹ Étienne Gilson, *La philosophie du moyen âge*, Paris 1930, s. 74.

² Olga Dobiasche-Rojdestvensky, *Les poésies des goliards*, Paris 1931, s. 10.

³ Gaston Paris i *La littérature française au moyen âge*, § 113, Lanson i *Histoire de la littérature française*, Paris 1916, s. 130 ff., Lefranc i sin ovan berörda studie över renässansens ursprung, *Revue des cours et conférences* XIX: 1, s. 51 ff., Nordström, a. a. VI, s. 433 ff. Den senares starkt tendiöst utformade karakteristik av Jean de Meung, som närmast synes gå tillbaka på Lansons, innehåller flera misstag och missuppfattningar.

⁴ *Histoire de la nation française*, utg. av G. Hanotaux, XII, Paris 1921, s. 417.

materialism är att göra sig skyldig till falska analogier. Man får nöja sig med att fastslå, att han hade sinne för ideer, att han i sina försök att lösa moraliska problem har gjort en dristig vädjan till naturens lagar och att han, därvidlag före sin tid, med sin starka intelligens hade förvärvat sig några av de insikter, varöver den moderna människan är så stolt»¹.

Det säger sig självt, att den revision av begreppet »medeltida renässans», som här blivit förespådd, ej kommer att träffa det väsentliga i vad de sista decenniernas storslagna medeltidsforskning fört fram utan endast dess överdrifter. Kontinuitets-tanken kommer med säkerhet att kvarstå oanfäktad, men om man hittills främst varit inriktad på att finna och framhäva överensstämmelser mellan »medeltid» och »renässans», kommer man antagligen för en tid framåt vara angelägen om att göra distinktioner, fastställa nyanser.

¹ Bédier—Hazard, Histoire de la littérature française illustrée, I, Paris 1923, s. 74.

Harald Elovson.